

Nagy Árpád Miklós (1955) klasszika archaeológus, a budapesti Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményének és a PTE BTK Klasszika Filológia Tanszékének munkatársa. Fő kutatási területe az antik mágia és ikonográfia.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Sókratész Pannoniában. Szilágyi János György emlékezete (2016/1).

Bélyácz Katalin (1974) a PTE BTK Klasszika Filológia Tanszékének munkatársa. A <http://antik.szepmuveszeti.hu> és a <http://classics.mfab.hu/talismans> szerkesztője.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Salamis katonái. Javier Cercas Soldados de Salamina című regénye és az európai Salamis-mítosz (2015/2).

Kató Péter (1979) ókortörténész, az ELTE BTK Ókortörténeti Tanszékének tanársegéde, folyóiratunk jelen tematikus számának társszerkesztője. Kutatási területe a hellénisztikus történelem.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Katonai kiképzés a hellénisztikus polisokban (2010/1).

Balogh Evelin Eszter, Csibi-Fekete Ágnes, Cziegler Sándor, Hermann Diána, Takács Barbara, Tury István és Varga Fanni a Pécsi Tudományegyetem hallgatói.

A Lindosi Anagraphé

Fordítás, kommentárok – I.

Bevezető megjegyzések

A Lindosi Anagraphét,¹ a hellénisztikus világ egyik legérdekesebb feliratát 1904-ben találták dán régészek a Rhodos szigetén fekvő Lindoson, a Hagios Stephanos-templom mellett, egy bizánci kori térburkolatba beépítve. Ez a burkolat feliratos kövekből állt, valamennyit feliratával fölfelé helyezték el. Ez magyarázza, hogy az Anagraphé szövegének egy része olvashatatlanná vált.² A több mint két méter magas, csaknem teljesen épen megmaradt sztélé ma a koppenhágai Nemzeti Múzeumban van kiállítva. A terjedelmes, több mint 400 soros szöveg három egységből áll, amelyek négy részre tagolva jelennek meg a feliraton (l. kép): egy lindosi néphatározatból (A), az egykor a lindosi Athéné-szentélyben álló fogadalmi ajándékok válogatott katalógusából (B, C) és az istennő három *epiphaneia*-történetéből (D). A Kr. e. 99-ben keletkezett felirat a hellénisztikus vallás- és kultúrtörténet egyik legértékesebb forrása.

Az Anagraphé első magyar fordítását négy részben adjuk közre az *Ókor* 2017-es számaiban, kommentárokkal és kísérő tanulmányokkal. A szövegkiadást a PTE BTK Klasszika-Filológia Tanszékén készítettük elő Bélyácz Katalin és Nagy Árpád Miklós szemináriumán. A szeminárium résztvevői: Balogh Evelin Eszter, Csibi-Fekete Ágnes, Cziegler Sándor, Hermann Diána, Takács Barbara, Tury István és Varga Fanni. A szöveg kiadásában szerkesztőként közreműködött Kató Péter (ELTE BTK Ókortörténeti Tanszék), akinek az ókortörténeti kommentárokat és tanulmányokat is köszönhetjük. (Jelen esetben lásd a fordítás függelékeként közölt, Rhodosról szóló tanulmányt. – *A szerk.*). Technikai szerkesztő Tury István, a szöveget Bélyácz Katalin gondozta.

A szövegváltozat

A felirat szövegéhez a Packard Humanities oldalán elérhető szövegváltozatot használtuk,³ ami Christian Blinkenberg kiadásán alapul,⁴ és azt mellékjelekkel ellátva adja közre. Ahol eltértünk ettől a szövegváltozattól, rendre jeleztük a lábjegyzetekben. A fordításban nem jelöljük a kiegészítéseket.

A felirat nyelvéről

A felirat rhodosi (dór) dialektusának fő jellemzői a koinéhoz képest: *alpha* áll *éta* helyett (pl. τᾶς Ἀθάνας τᾶς Λινδίας; εὐχάν; Τύχη ἀγαθᾶ; ἐπιστολᾶ). A pluralis genitivus végződése femininumban *-ῶν* helyett *-ᾶν* (pl. δραχμᾶν διακοσιᾶν). A *-vai* infinitivus-végződés helyett *-μειν* áll (pl. γινώμειν, ἀναθέμειν). A szöveg az összevont alakokat részesíti előnyben (pl. ἐννῆ, ποιούμενοι); az imperfectumi participium végződése neutrumban *-οῦν* helyett *-εῦν* (pl. διαρκεῦν). A felirat az *ᾶν* szócska helyett a *ká* alakot használja.

Az *ἀνάθημα* helyett az *ἀνάθεμα*, a *βούλομαι* helyett a *δήλομαι* alakot használja; *ποτί* áll *πρός* helyett. Noha a felirat nem használ mellékjeleket, a megelőző más-

salhangzóból több helyütt is világosan látható, hogy bizonyos szavak gyenge hehezettel kezdődnek (pl. ἱερός, ἱερεύς, Ἱερόβουλος).

Mindebből a fordításban csupán a tulajdonnevek alpházós formáit őriztük meg a felirat rhodosi ízének érzékeltetésére. A fordítás a folyóiratban rendszerint használt tudományos átírás szabályait követi.

Az Anagraphé A részének szerkezete

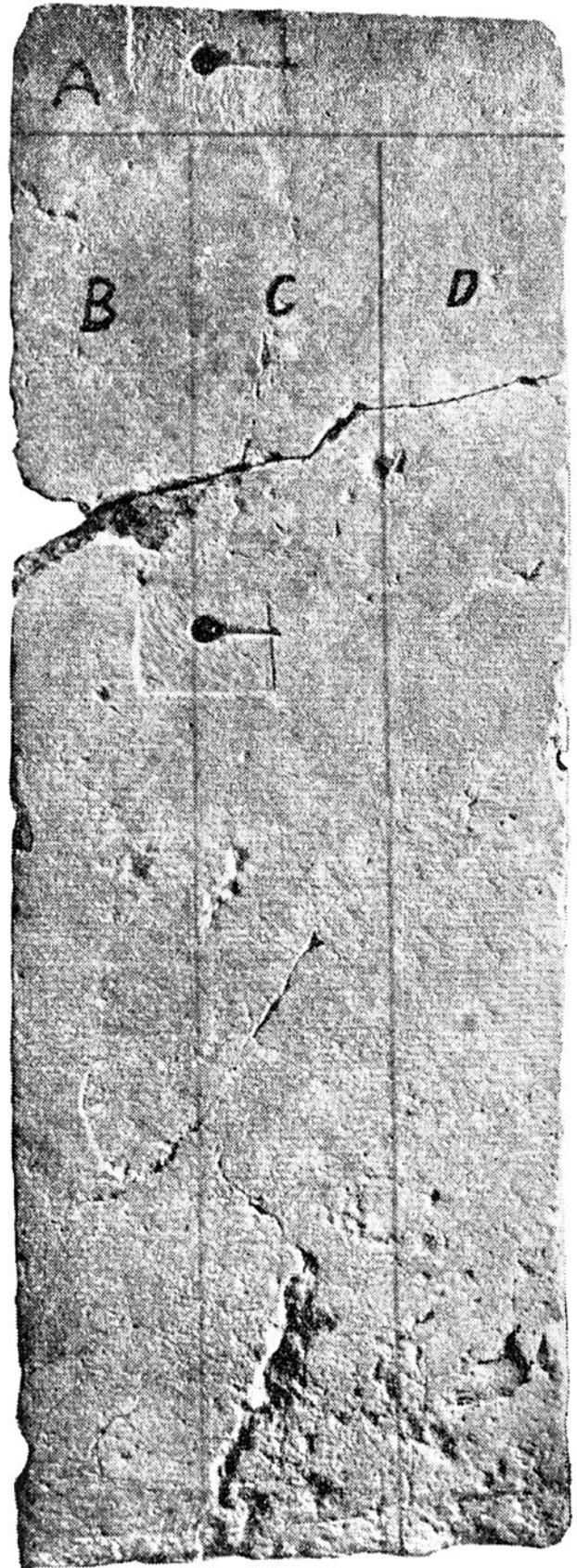
Az Anagraphé elkészítéséről szóló határozat a következő szerkezeti egységekből áll:

- (1) Preszkriptum: datálás, a döntéshozó testületek megnevezése.
- (2) A határozat indoklása: annak az írásban megszüvegett, majd a népgyűlés előtt szóban is elmondott érvelésnek a szerkesztett, rövidített változata, amellyel a határozatot benyújtó Hagésitimos alátámasztotta a javaslatát.
- (3) A határozat: az ún. határozat-formula vezeti be („Jó Szerencsével a *mastrosok* és a *lindosiak* határozzanak így”), majd a Hagésitimos által előterjesztett konkrét intézkedések következnek. A határozatot az intézkedések nem teljesítése esetére kirótt büntetés (500 drachma) és az Anagraphé elkészítésére megválasztott két személy neve zárja.

A határozat az eredetiben nem tartalmaz központosítást, és nyelvtanilag egyetlen mondatot alkot. A magyar szöveget az érthetőség kedvéért szükséges volt központosítással ellátni és több mondatra bontani.

Jegyzetek

- 1 A feliratnak nincs címe; szokásos neve Lindosi Krónika. Ez magyarul félrevezető volna, ezért az *anagraphé* (felirat, jegyzék) szóval jelöljük. A Lindosi Anagraphé első része egy tipikus görög néphatározat, amelyből sok ezer maradt fenn az archaikus kortól a kései antikvitásig (Rhodes–Lewis 1997).
- 2 Blinkenberg, Ch. 1941. *Lindos. Fouilles de l'Acropole 1902–1914. II. Inscriptions*. Berlin–Copenhague. I. 64, 149–150 (a kétkötetes műre a továbbiakban így hivatkozunk: I. Lindos I, II).
- 3 epigraphy.packhum.org/text/190693 (hozzáférés: 2017. 05. 09.)
- 4 I. Lindos I, p. 149–200. (a továbbiakban I. Lindos I, 2).

1. kép. A Lindosi Anagraphé

A Lindosi Anagraphé

A (a határozat)

Teisylosnak, Sósikratés fiának papsága idején,¹ Artamitios hónap² tizenkettedik napján így határoztak a *mastrosok* és a lindosiak.³ Hagésitimos, Timachidas fia⁴ (Lindopolitas)⁵ terjesztette elő a javaslatot. Miután Athana Lindia ősi és nagy tiszteletben álló szentélyét a legrégebbi korok óta sok szép fogadalmi ajándék díszíti, hála az istennő *epiphaneíájának*,⁶ de az történt, hogy jelentős részük⁷ az idők során feliratával együtt elpusztult, ezért Jó Szerencsével⁸ a *mastrosok* és a lindosiak határozzanak így. E határozat érvénybe lépése után válasszanak két férfit, akik állítsanak fel egy sztélét lartosi kőből⁹ az *architektón*¹⁰ előírásai szerint, és írassák rá ezt a határozatot. Majd írassák rá a levelek, nyilvántartások és más források

sok alapján mindazt, ami a fogadalmi ajándékokra és az istennő *epiphaneíára* vonatkozik,¹¹ és úgy készítsék el a feliratot, hogy a *mastrosok* hivatalban levő jegyzője is jelen van. A *hierotamiasok*¹² állapítsák meg a két megbízott díjazását a sztélé felállításáért és a felirat elkészítéséért, de nem többet kétszáz drachmánál, amennyit Pyrgotelés *architektón* meghatározott. Az *epistatés*¹³ Agrianios hónap¹⁴ elsejéig jelöljék ki azt a helyet Athana Lindia szentélyében, ahol a sztélé állni fog. Ha valaki nem teljesíti maradéktalanul a határozatban foglaltakat, fizessen 500 drachmát¹⁵ Athana Lindia szentélyének. Tharsagorast, Stratos fiát (a Ladarmiosok démosából)¹⁶ és Timachidast (Lindopolitast),¹⁷ Hagésitimos fiát választották.

Jegyzetek

- 1 A lindosi feliratos dokumentumokat többnyire a helyi epónym tisztviselő, Athéné Lindia papja után keltezték. A papok javarészt a helyi előkelők közül származtak, megbízatásuk egy évre szólt. A lindosi Athéné-papok névsorát egy feliratnak köszönhetően (amelyet a Lindosi Anagraphé mellett találtak meg) a Kr. e. 4. századtól egészen Tiberius császár koráig ismerjük (I. Lindos I, 1). Ezen a feliraton a Kr. e. 99-es év papjaként szerepel Teisylos, Sósikratés fia (Fr. 3, Col. II, I, 3; lásd I. Lindos I, 1, 308. sor), aki bizonyosan azonos a határozatban töredékesen megmaradt lindosi pap nevével. Az Anagraphé datálása ennek alapján biztosnak mondható.
- 2 Az Artemisről elnevezett hónap körülbelül az athéni Munychión hónappal (április/május) esett egybe. A rhodosi naptár rekonstrukciójához lásd részletesen Trümpy 1997, 167–179.
- 3 A „lindosiak”-on a felnőtt, teljes polgárjoggal rendelkező férfiakat kell érteni, akik fel voltak jegyezve a démos tagjai között. Ez bizonyosan ahhoz hasonló procedúra révén történt, mint ami a klasszikus kori Attikából ismert (vö. [Aristotelés], AP 42, 1–2). A démostagok gyűlése volt Lindosban a legfőbb döntéshozó testület. A *mastrosok* a démostagok szűkebb testületét alkották (ennek feladatai és státusza a számos görög városból ismert *bulé*nek felelt meg): ők vitték a napi politikai ügyeket, ők véleményezték a népgyűlés elé benyújtott javaslatokat. A *synoikismosszal* egyesített Rhodoson hasonló viszonyban állt egymással a népgyűlés (oi Póδιοι) és a tanács (βουλή).
- 4 Az Anagraphé egyik szerzője minden bizonnyal a fia volt a határozati javaslatot benyújtó Hagésitimosnak.
- 5 Lindos egyike (Ialysos és Kameiros mellett) a Rhodost Kr. e. 408-ban *synoikismosszal* létrehozó három polisnak. Lindos területe a városon kívül magába foglalta a sziget délkeleti részét is. Lindos területe Rhodos szigetén 12 démosba volt beosztva, ezek egyike volt a Lindopolitai démosa. A rhodosi Peraiaén ezen kívül 3 démos tartozott Lindoshoz. A Lindopolitai a városon kívül élő polgárok démosát jelentette. A Lindos városában élő polgárokat viszont, csakúgy, mint a lindosiak összességét, Lindioinak nevezték.
- 6 Egy istenség álomban, rituális cselekményben, olykor egy hétköznapi eseményben látható vagy hallható megjelenése. Az *epiphaneíáról* általában lásd Platt 2011.
- 7 A töredékes szöveg kiegészítésében, az általunk használt szövegkiadásban álló τὰ ἀρχαιότατα alak helyett a τὰ πλεῖστα javítást tettük figyelembe. Lásd ehhez Bresson 2006. A szöveg hely nagyon fontos az egész felirat értelmezéséhez, lásd ehhez a cikksorozatot lezáró tanulmányt.
- 8 Τύχη ἀγαθῆ. Hivatalos dokumentumokban és a hétköznapi életben is használt formula. Amikor fontos dologba kezdenek, így kívánnak sikert Tyché istennő égíse alatt.
- 9 Világos, kékesszürke márvány. Nehezen megmunkálható, könnyen törik. Főleg a hellénisztikus és a császárkorban használták. Lelőhelye Lindostól kb. 10 km-re nyugatra található, Lartos (mai Lardos) településnél. Lásd Herz–Waelkens 1988, 421. Az Anagraphé valóban lartosi márványból készült.
- 10 Az *architektón* nem építész jelent, hanem olyan tisztviselőt, aki a szentélyben végrehajtott építési munkálatokért és a szentélyben felállított fogadalmi ajándékok elhelyezéséért felelős.
- 11 Nem teljes katalógusról van tehát szó, hanem válogatásról. Lásd ehhez a cikksorozatot lezáró tanulmányt.
- 12 A *hierotamiasok* a szentély pénzügyeit kezelő tisztviselők voltak. Az, hogy nekik kellett a költségeket a megbízottak rendelkezésére bocsátani, világosan mutatja, hogy a felirat elkészítését az Athéna-szentély vagyonából fedezték. A szentélyek különböző forrásokból tehettek szert bevételre. A látogatók az áldozatok után gyakran áldozati díjat (ἀπαρχή) fizettek a szentélyekben elhelyezett pénzesládába (θησαυρός; lásd Jim 2014, 250–261). Ezen kívül a szentélyek használatával kapcsolatos szabályok megsértéséért fizetett büntetések is a szentélyt gazdagították (lásd alább, a határozatban említett 500 drachmás büntetést). A szentélyek rendelkezhettek számlával is a városi bankban.
- 13 Epistatés névvel több különböző tisztviselőt is illettek a hellénisztikus Rhodoson. Az itt említett *epistatés*eken a lindosi *mastrosok* vezető tisztviselőit kell értenünk. Ezek az *epistatés*ek háromtagú testületet alkottak, megbízatásuk egy évre szólt. A démostagok választották őket. Részletesebben lásd I. Lindos I, 24–30.
- 14 Agrianios hónap Artamitios után következett a rhodosi naptárban, és körülbelül az athéni Thargélión hónappal esett egybe (május-június). Az *epistatés*eknek tehát alig több mint két hét állt a rendelkezésükre ahhoz, hogy kijelöljék azt a helyet, amelyen az Anagraphénak állnia kellett. Ez a szűk határidő arra utal, hogy a lindosiak igyekeztek minél gyorsabban elkészíteni az Anagraphét. A további munkálatok elvégzésére ugyanakkor nem szabtak határidőt, és így nincs támpontunk annak megbecslésére, mennyi időt vett igénybe az Anagraphé megírása és a felirat elkészítése.
- 15 A határozatban foglaltak nem teljesítése esetére kilátásba helyezett büntetés rendkívül magas, de nem csillagászati összeg volt.
- 16 Lindos 12 szigeti démosának egyike. Blinkenberg (I. Lindos I, 20) feltételezése szerint a démosnak nevet adó település neve Ladarma volt, amely azonos a sziget belsejében fekvő mai Laerma nevű faluval.
- 17 Lásd fent, 5. jegyzet.

Függelék

*Rhodos a hellénisztikus korban*¹

Kató Péter

A hellénisztikus Rhodos a görög világ egyik legfontosabb városállama volt, amely a korabeli politikában és kultúrában egyaránt kiemelkedő szerepet játszott. A következő rövid tanulmányban a szigetállam hellénisztikus kori történetének fordulópontjairól és fejlődésének sajátosságairól lesz szó.

Lindos egyike volt a Rhodos szigetén régóta létező három ősi polisznak (Lindos, Ialysos és Kameiros). E három démos 408-ban *synoikismos* útján egyesült, és létrehozott egy új várost Rhodos néven a sziget északkeleti csücskén, amelybe régi lakóik egy része átköltözött.² Lindos, Ialysos és Kameiros ezután Rhodos démosaiként léteztek tovább. Lakóik megtartották tagságukat a régi városokban, de egyben az egész szigetet magába foglaló polis polgárai lettek.

A 408-as *synoikismos* egyike volt azoknak a tényezőknek, amelyek Rhodos felemelkedését és hellénisztikus kori fénykorát megalapozták. A sziget egyesítésével létrejött egy görög viszonyok között nagyon számító politikai egység, amelyben tekintélyes természeti és emberi erőforrások álltak rendelkezésre. Kiaknázásukhoz kedvező feltételeket teremtett a görög világ átalakulása Nagy Sándor hódításai után. A kulturális és gazdasági súlypont a görög szárazföldről átkerült Kis-Ázsiába, illetve a hellénisztikus Kelet metropolisaiba (Antiocheia, Alexandria), és a korábnál intenzívebbé váltak a gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok a görög világ régi magja és a Kelet között. Földrajzi helyzeténél fogva Rhodos részese lett ezeknek a kapcsolatoknak, hiszen az égei világot a hellénisztikus Kelettel összekötő hajózási útvonalak mellett feküdt, és kitűnő kikötője révén elkerülhetetlen állomásukká vált.

A hellénisztikus világ politikai viszonyai miatt létfontosságú volt a jó viszony a nagyhatalmakkal, a monarchiákkal, illetve később Rómával. Rhodos a korai hellénisztikus korban rövid ideig az Antigonida uralkodókkal, majd a 3. század végéig a Ptolemaida Egyiptommal ápolt szoros kapcsolatot. Ahogyan az Anagraphé 3. *epiphaneia*-történetében olvashatjuk, Rhodos az I. Ptolemaiosztól kapott katonai támogatásnak köszönhetően tudta visszaverni Démétrios Poliorkétés támadását 304-ben. A sikeresen elhárított ostrom emlékére emelték a rhodosiak Hélios isten monumentális szobrát a kikötőben.

A 3. század prosperitást hozott Rhodosnak. A Kariában és Lykiában meghódított területek (Peraia) nagyban megnövelték a már korábban is több környékbeli szigetet (Nisyros, Symé, Megisté, Karpathos) magában foglaló rhodosi állam területét. 227-ben erős földrengés sújtotta a várost, ami után az újjáépítésre széleskörű nemzetközi segítségnyújtással került sor. Rhodos súlya a hellénisztikus világban a 3. század végén és a 2. század elején volt a legnagyobb: ekkor vezette az Égei-szigeteket tömörítő ún. Szigetlakók Szövetségét (*koinon tón Nésiótón*) és szövetségi szerződéseket kötött kréti városokkal is.

A 3. század végén a Ptolemaida Birodalom súlyos válságba került a IV. Ptolemaios Philopatör halála (204) után kirobbant trónviszály következtében. V. Philippos Antigonida uralkodó III. Antiochos Seleukida királlyal megegyezve hadjáratot indított a nyugat-kisázsiai Ptolemaida birtokok elfoglalására,

amely Rhodos számára is súlyos fenyegetést jelentett. Rhodos erre válaszul 201-ben az Attalida Pergamonnal együtt segélykérő követséget küldött a római senatushoz.³ Ez a követség szerepet játszott abban, hogy a rómaiak megindították V. Philippos ellen a 2. makedón háborút (200–197), amely a kynoskephalai csatában a makedónok vereségéhez és görögországi befolyásuk elvesztéséhez vezetett. Rhodos ekkor a rómaiak szövetségese és barátja (*amicus et socius*) lett, de nem kötötte hozzá szövetségi szerződés (*foedus*), és ilyen módon teljesen megőrizte függetlenségét.⁴ A Róma és a Seleukida Birodalom között kötött apameiai béke (188) után Pergamonnal együtt Nyugat-Kis-Ázsia hegemon hatalmává vált. A rómaiakhoz fűződő kapcsolat kisebb törést szenvedett a 3. makedón háború (171–168) idején, amikor a rhodosiak távolságtartó magatartását a rómaiak azzal büntették, hogy elvették kariai és lykiai birtokaikat,⁵ és szabadkikötővé nyilvánították Délost. Ez a Rhodos által beszédett kikötővám jelentős visszaeséséhez vezetett: évi 1 milliőről 150 000 drachmára.⁶ 164-ben pedig formális szövetség megkötésére került sor Róma és Rhodos között, amely jelentősen leszűkítette a szigetállam külpolitikai mozgásterét.⁷

Ennek ellenére Rhodos a késő-hellénisztikus korban sem veszítette el önállóságát, politikai és katonai cselekvési képességét. Az Anagraphé születése előtt egy évvel a praetori provinciákról szóló római törvény (*lex de provinciis senatoriis*) értelmében Rhodosnak kiemelkedő szerep jutott a rómaiak oldalán a kalózok elleni küzdelemben.⁸ A rhodosiak katonai erejét pedig az jelzi, hogy hadihajóik továbbra is aktívak maradtak az Égei-térségben, és sikerült 304 után egy második ostromot is visszaverniük, amikor 88-ban VI. Mithridatés próbálta hatalma alá hajtani a szigetet.⁹ Rhodos tehát ügyesen manőverezve a nagyhatalmak között az egész hellénisztikus kor folyamán megőrizte függetlenségét, és mindvégig jelentős politikai és katonai potenciállal rendelkezett.

A hellénisztikus kori virágzás belső politikai feltételeinek megteremtésében kulcsszerepet játszott a helyi földbirtokos elit. Vincent Gabrielsen tengeri arisztokráciának nevezte el ezt a társadalmi csoportot,¹⁰ amelynek tagjai nemcsak földbirtokkal, hanem kereskedő- és hadihajókkal is rendelkeztek, amelyeket tengerhajózásban és hadviselésben jártas tisztekként maguk vezettek. Az előkelők gyakran alapítottak egyesületeket (*koina*) is, amelyekbe nemcsak rhodosi polgárok, hanem a szigetre költöző idegenek is beléphettek. Az egyesületek tagjai részt vettek a földbirtokok művelésében, ők alkották a kereskedő- és hadihajók legénységét. Cserébe az arisztokraták anyagilag támogatták és politikai képviselőben részesítették az egyesületeket. A rhodosi elit tehát az egyesületeken keresztül ellenőrizte és hasznosította a sziget természeti és emberi erőforrásait.

Az Anagraphé elkészítéséről szóló határozatra javaslatot benyújtó Timachidasban egy másik lindosi felirat¹¹ alapján ennek a rhodosi arisztokráciának a tipikus képviselőjét láthatjuk. A felirat egy – eredetileg minden bizonnyal magát Timachidast

ábrázoló – szobor talapzatán maradt fenn. A szobrot egy vallási egyesület (*syssitói*) állította, amelynek Timachidas is tagja volt, mégpedig nyilvánvalóan az egyesület iránti jótettei elismeréseképpen.¹² A feliratról kiderül, hogy Timachidast két másik rhodosi egyesület is kitüntette, részben háborús érdemeiért: a kitüntetett ugyanis fedélzet nélküli könnyű hajókon és hadihajókon szolgálva veszélyes helyzetekben nagy bátorságról tett tanúbizonyságot.¹³ A feliratban említett veszélyes helyzetek bizonyosan 88-ban következtek be, amikor VI. Mithridatés ostrom alá vette a rómaiak pártján álló Rhodost.¹⁴ A helyi egyesületek vezetése, illetve támogatása és a kiemelkedő szerepvállalás a tengeri hadviselésben a Gabrielsen által *naval aristocracynak* nevezett helyi felső réteg ismérvei.

A rhodosi arisztokrácia meghatározó szerepe fontos a rhodosi politikai rendszer megítélés szempontjából is. A *synoikismosszal* létrehozott rhodosi polis politikai rendszerét a kortársak egyöntetűen pozitívan ítélték meg. Diodóros szerint a hellének között a rhodosiak rendelkeztek a legjobb államformával.¹⁵ Nem egyértelmű azonban, hogy milyen is volt ez az államforma. Az Augustus-kori geográfus, Strabón szerint Rhodos nem volt demokratikus:

*A rhodosiak gondját viselik a népnek, noha nem élnek demokratikus államban, mivel mégis egyben akarják tartani a szegények tömegét. A nép ugyanis gabonajuttatásokat kap, és a gazdagok egy ősi törvény alapján eltartják a rászorulókat. Vannak továbbá leiturgiák a nép ellátására, és így a szegénynek is megvan a betevő falatja, és a polis sem lát hiányt a derék emberekből, főként a tengerhajózás terén.*¹⁶

A szöveg hely értelmezésének fő problémája abban áll, hogy Strabón kijelentése, miszerint a rhodosiak állama nem demokratikus, ellentétben áll azzal, amit a rhodosiak saját államukról állítottak, és azzal a képpel is, ami a feliratok alapján rekonstruálható. Eszerint ugyanis Rhodos politikai intézményrendszerében a népgyűlés volt a legfőbb döntéshozó szerv, amelyben minden felnőtt, teljes jogú rhodosi polgár részt vehetett. A népgyűlés nemcsak törvényeket és határozatokat hozott, hanem itt zajlott a tisztviselők megválasztása is. A tanácsnak egészen a késő-hellénisztikus korig csupán véleményező és döntéshozó szerepe volt. A bíróságokat a polgárok soraiból töltötték be, és ezért napidíjat fizettek, ami a nem vagyonos rhodosiak részvételét is lehetővé tette.¹⁷ A rhodosiak demokratikusnak tartották az államukat.¹⁸ Ezek alapján legutóbb V. Grieb mellett érvelt, hogy a hellénisz-

tikus Rhodos demokratikus polis volt.¹⁹ Mások ezzel szemben Strabónnal egyetértve azt hangsúlyozták, hogy a demokratikus intézmények megléte ellenére a hatalom ténylegesen a szűk helyi arisztokrácia kezében összpontosult.²⁰ Rhodos ebben a tekintetben nem volt egyedülálló: joggal mutat rá H. Hauben, hogy a kiáltó szociális különbségek és a formálisan demokratikus intézményrendszer közötti feszültség számos görög városállamra jellemző volt története jelentős részében.²¹

E kedvező belső és külső politikai körülmények között Rhodosnak sikerült biztosítania az anyagi és emberi erőforrások folyamatos beáramlását a szigetre. Ennek fontos forrása volt a távolsági kereskedelem. A főként rhodosi bort tartalmazó szállítóamphorák fülére az adott évnek nevet adó (*epónymos*) Hélios-pap nevét írták rá. Ezek alapján lehetséges a Rhodosról exportált amphorák azonosítása és datálása. Rhodosi amphorafülek, amelyek a 3. századtól a római császárkorig datálhatók, nagy számban kerültek elő a Földközi-tenger és a Fekete-tenger egész partvidékéről.²² Az amphorák által tanúsított export hatalmas profitot biztosított Rhodos számára. Rhodos ezen kívül kulcsszerepet játszott a gabonakereskedelemben is a Földközi-tenger keleti medencéjében.

A rhodosi gazdasági prosperitás sok külföldit vonzott a szigetre. A tartósan letelepedő külföldiek közül a feliratos anyagból a legjobban a szobrászok ismertek, mert nevük számos szobortalapzaton fennmaradt. Számos külföldi tűnik fel az egyesületek tagjainak sorában: az egyesületek egyik fő funkciója éppen abban rejlett, hogy segítette a külföldiek integrációját a helyi társadalomba.²³

A gazdasági prosperitástól és politikai stabilitástól nem függetlenül a hellénisztikus Rhodoson nagyszerű kulturális teljesítmények is születtek, még ha ezeknek a nagy része nem, vagy csak igen töredékesen maradt is ránk. A rhodosi szentélyekben és tereken megmaradt szoborbázisok és a rajtuk levő művész-kézjegyek sokasága tanúsítja, hogy a szigeten számos szobrász dolgozott. A párizsi Louvre-ban kiállított samothrakéi Niké alapján, amely eredetileg egy rhodosi tengeri győzelemnek állított emléket,²⁴ munkájuk esztétikai színvonaláról is képet alkothatunk. A rhodosi kultúrát ezen kívül olyan nevek fémjelzik, mint a költő Apollónios Rhodios, a filozófus Panaitios vagy a szónok Molón. A kulturális virágzás miatt nemcsak a görög városi elitek tagjai, hanem a rómaiak is előszeretettel tettek tanulmányutakat Rhodosra: Molónnál például nem kisebb személyiségek tanultak retorikát, mint az ifjú M. Tullius Cicero és C. Iulius Caesar.²⁵

Jegyzetek

1 A rövidítések a *Supplementum Epigraphicum Graecum* rendszerét követik. Az évszámok, ha másként nem jelöltük, Kr. e. értendők.
2 Diodóros Siculus 13, 75, 1.
3 Az első kapcsolatfelvétel Rómával a 306 körüli évekre nyúlik vissza, amikor a két állam először kötött szerződést egymással. Ez a szerződés inkább kölcsönös diplomáciai elismerés, mint formális *amicitia*-szerződés volt. Lásd Polybios XXX. 5, 6; Livius XLV. 25, 9. A 4. század végi diplomáciai kapcsolatfelvétel történeti hitelessége mellett érvel Berthold 1984, 233–237; lásd ehhez legutóbb Badoud 2015–2016.
4 Polybios XVI. 35, 2; Livius XXXVII. 54, 3. Lásd ehhez Berthold 1984, 133. A rhodosi függetlenség fennmaradását hangsúlyozta legutóbb Grieb 2008, 327.

5 Polybios XXX. 5, 12.

6 Polybios XXX. 31, 12.

7 Berthold 1984, 199 a Rómával kötött *foedust* a rhodosi függetlenség elvesztéseként értékeli. Meggyőzően érvel ezzel szemben amellelt, hogy Rhodosnak maradt lehetősége önálló külpolitikai és katonai akciókra Grieb 2008, 334–335; Bresson 2006, 532–534.

8 A két példányban, Delphoiban és Knidoson fennmaradt törvény-szöveget lásd Hassal–Crawford–Reynolds 1974. A törvény értelmezéséhez a kalózkodás elleni küzdelem összefüggésében: De Souza 1999, 108–115.

9 Az ostromhoz a legfontosabb forrás: Appianus: *Mithridatica* 24–27.

- 10 Gabrielsen 1997 (*naval aristocracy*).
- 11 I. Lindos II, 292.
- 12 Gazdag előkelők a késő-klasszikus kor után gyakran vittek végbe különböző jötteteket városaik érdekében: képviselték őket a nemzetközi politikában, magánvagyonukból közkiadásokat fedeztek. Ezeket a jötteteket a polisok kitüntetésekkel (koszorúkkal, szobrokkal) viszonozták. Ezt a jelenséget modern terminussal euergetizmusnak nevezzük. Az euergetizmus a fennmaradt sok ezer feliratos forrás szerint a hellénisztikus városok nyilvános életének egyik központi jelensége volt. Ehhez részletesebben lásd Gauthier 1985; Quaß 1993.
- 13 I. Lindos II, 292, 2–4. sor
- 14 Az ostromhoz lásd Appianos: *Mithridatica* 24–27.
- 15 Diodóros Siculus XX. 81, 2: „A hellének között a rhodosiak polisa rendelkezik a legjobb államformával.”
- 16 Strabón XIV. 2, 5.
- 17 Dión Chrysosthmos 31, 102.
- 18 Lásd például a Rhodos és a krétai Hierapytna közötti szerződést (200 k.) I. Cret. 3, 3, 3A; Die Staatsverträge des Altertums 3, 551, 13–16. Lásd még Austin 2006, 113 (angol fordítás): „Ha valaki hadjáratot vezet a rhodosiak városa vagy *chórája* ellen, vagy el akarja törölni a törvényeket, a bevételeket vagy a fennálló demokráciát, segítsenek a hierapytnaiak a rhodosiaknak minden erejükkel, amennyire csak lehetőségükben áll.”
- 19 Grieb 2008, 263–353; a Strabón-hely elemzéséhez főleg 344–353. Hasonlóan a demokratikus jelleget emeli ki Wiemer 2002a, 22.
- 20 O’Neil 1981; Migeotte 1989; Gabrielsen 1997, 24–36.
- 21 Hauben–Gabrielsen 2002, 234. Habicht 1995 mutatott rá, hogy a gazdag felső réteg meghatározó szerepe („Honoratiorenregime”) a demokratikus intézményrendszer keretei között nem volt új fejlemény a késő hellénisztikus korban, hanem már a klasszikus korban megfigyelhető.
- 22 A rhodosi amphorákhoz és különösen azok datálásához lásd Finkielsztejn 2001, Habicht 2003.
- 23 Lásd ehhez részletesen Maillot 2009, 2015.
- 24 Knell 1995. A kérdéstről legutóbb: Stewart 2016.
- 25 Lásd pl. Kolophón kitüntetési határozatát Ptolemaiosnak, a város kiemelkedő jótévőjének, aki fiatal korában „a legjobb tanároknál” tanult Rhodoson, SEG 39, 1243, 22–24. Cicero és Caesar rhodosi tanulmányaihoz: Plutarchos: *Caesar* 3, 1.

Bibliográfia

- Austin, M. 2006. *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest. A Selection of Ancient Sources in Translation*. A second, augmented edition. Cambridge.
- Badoud, N. 2015–2016. „Note sur trois inscriptions mentionnant des Rhodiens morts à la guerre. Contribution à l’étude des relations entre Rhodes et Rome à la fin du IVe s. av. J.-C.”: *BCH* 139–140, 237–246.
- Berthold, R. M. 1984. *Rhodes in the Hellenistic Age*. Ithaca–London.
- Bresson, A. 2006. „Relire la Chronique du temple lindyen; C. Higbie, *The Lindian Chronicle and the Greek Creation of their Past*, Oxford (2003)”: *Topoi* 14/2, 527–551.
- De Souza, Ph. 1999. *Piracy in the Graeco-Roman World*. Cambridge.
- Finkielsztejn, G. 2001. *Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens de 270 à 108 av. J.-C. environ*. Oxford.
- Gabrielsen, V. 1997. *The Naval Aristocracy of Hellenistic Rhodes*. Aarhus.
- Gauthier, Ph. 1985. *Les cités grecques et leurs bienfaiteurs*. Paris.
- Grieb, V. 2008. *Hellenistische Demokratie. Politische Organisation und Struktur in freien griechischen Poleis nach Alexander dem Großen*. Stuttgart.
- Habicht, Ch. 1995. „Ist ein ‘Honoratiorenregime’ das Kennzeichen der Stadt im späteren Hellenismus?”: M. Wörrle – P. Zanker (szerk.): *Stadt und Bürgerbild im Hellenismus*. München, 87–92.
- Habicht, Ch. 2003. „Rhodian Amphora Stamps and Rhodian Eponyms”: *REA* 105/2, 541–578.
- Hauben, H. – Gabrielsen, V. 2002. „The Naval Aristocracy of Hellenistic Rhodes” (recenzió): *Gnomon* 74, 231–237.
- Hassal, M. – Crawford, M. – Reynolds, J. 1974. „Rome and the Eastern Provinces at the End of the Second Century B. C.”: *JRS* 64, 195–220.
- Herz, H. – Waelkens, M. (szerk.) 1988. *Classical Marble: Geochemistry, Technology, Trade*. Dordrecht.
- Higbie, C. 2003. *The Lindian Chronicle and the Greek Creation of their Past*. Oxford.
- Jim, T. S. F. 2014. *Sharing with the Gods*. Oxford.
- Knell, H. 1995. *Die Nike von Samothrake. Typus, Form, Bedeutung und Wirkungsgeschichte eines rhodischen Sieges-Anathems im Kabirenheiligtum von Samothrake*. Darmstadt–Stuttgart.
- Maillot, S. 2009. „Une association de sculpteurs à Rhodes au IIe siècle av. J.-C.: un cercle d’intégration à la société rhodienne”: L. Bodiou et al. (szerk.): *Chemin faisant. Mythes, cultes et société en Grèce ancienne. Mélanges en l’honneur de Pierre Brulé*. Rennes, 39–57.
- Maillot, S. 2015. „Foreigners’ Associations and the Rhodian State”: V. Gabrielsen – Ch. A. Thomsen (szerk.): *Private Associations and the Public Sphere. Proceedings of a Symposium held at the Royal Danish Academy of Sciences and Letters, 9–11 September 2010*. Copenhagen, 136–182.
- Migeotte, L. 1989. „Démocratie et entretien du peuple à Rhodes d’après Strabon, XIV, 2, 5”: *REG* 102, 515–528.
- O’Neil, J. L. 1981. „How Democratic was Hellenistic Rhodes?”: *Athenaeum* 59, 468–473.
- Quaß, F. 1993. *Die Honoratiorenschicht in den Städten des griechischen Ostens. Untersuchungen zur politischen und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit*. Stuttgart.
- Platt, V. J. 2011. *Facing the Gods. Epiphany and Representation in Graeco-Roman Art, Literature and Religion*. Cambridge – New York.
- Stewart, A. 2016. „The Nike of Samothrace. Another View”: *AJA* 120, 399–410.
- Trümpy, Ch. 1997. *Untersuchungen zu den altgriechischen Monatsnamen und Monatsfolgen*. Heidelberg.
- Wiemer, H.-U. 2002a. *Krieg, Handel und Piraterie. Untersuchungen zur Geschichte des hellenistischen Rhodos*. Berlin.
- Wiemer, H.-U. 2002b. „Ökonomie und Politik im hellenistischen Rhodos”: *HZ* 275/3, 56.